

VÝVIN FILOZOFICKEJ ANALÝZY V ANALYTICKEJ FILOZOFII

FRANTIŠEK MIHINA

Súčasná buržoázna filozofia sa viac ako kedykoľvek predtým vyznačuje neobyčajnou pluralitou smerov, škôl a filozofických prúdov. Jedno z najvýznamnejších miest medzi nimi patrí už niekoľko desaťročí tzv. *analytickej filozofii*, ktorá zapusila hlboké korene predovšetkým v Anglicku a v Spojených štátoch amerických, ale nielen tam.

Analytická filozofia predstavuje široký a rôznorodý prúd buržoáznej filozofie 20. stor. „Špecifickou črtou všetkých prúdov a škôl filozofie analýzy, zvláštnosťou, ktorá dáva vedcovi možnosť vzťahovať ich na jeden filozofický smer, je skutočne to, že prijali tézu o možnosti riešiť filozofické problémy pomocou analýzy jazyka (nech už sa chápe ako prirodzený, alebo umeľý) a v súvislosti s tým viac či menej jasne vyjadrené „antimetafyzické“ zamierenie.“¹ Primárnym záujmom filozofie analýzy je analýza jazykových antít.

Analytická filozofia prešla niekoľkými vývinovými štádiami — logický atomizmus (Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein), logický empirizmus (Rudolf Carnap, ...), logický pozitivizmus v anglickej filozofii v tridsiatych a štyridsiatych rokoch (A. J. Ayer, ...), lingvistická filozofia (J. Wisdom, J. L. Austin, J. O. Urmson, ...) — a vďaka striktnému empirizmu a odmietavému vzťahu (aspoň proklamovanému) k metafyzike dosiahla značnú popularitu. Napriek existencii rôznych analytických prúdov a filozofov, myšlienkovy nezjednotených a sŕhajúcich častokrát na protikladných stanoviskách, všetky analytické smery a ich predstavitelia majú niečo spoločného. Spája ich jedno slovo, ktoré je pre všetkých charakteristické — *analýza*.² Analýza dáva názov celému tomuto hnutiu. Názvom sa zdôrazňuje nielen metóda, ktorú analytická filozofia používa, ale aj skutočnosť, že celá filozofia je práve touto metódou. Vzťah k analýze je rozhodujúce pre zaradenie filozofického prúdu do analytickej filozofie.

Chápanie analýzy je u samých analytických filozofov od jej uvedenia do filozofie až po súčasnosť nejednotné. Nikdy nebola vypracovaná jednotná *teória* filozofickej analýzy a tento nedostatok nepriamo zapríčiňuje i nejednotnosť analytickej filozofie. Trochu zjednodušene môžeme povedať, že koľko je predstaviteľov jednotlivých prúdov analytickej filozofie toľko je i druhov filozofických analýz, ktoré používali (G. E. Moore, B. Russell, L. Wittgenstein, G. Ryle, R. Carnap, J. L. Austin a i.).

Naším cieľom je načrtnúť vývin filozofickej analýzy a poukázať na niektoré kritické momenty z hľadiska marxistickej filozofie.

¹ LEKTORSKIĀ, V. A.: Súčasná analytická filozofia. Voprosy filosofii, 2, 1971, s. 87.

² STRAWSON, P. F.: Construction and Analysis. In: The Revolution in Philosophy, London 1957, s. 97—110.

Snahou každého uvažujúceho človeka je nájsť a používať také pojmy, ktoré by — podľa jeho názoru — adekvátne vyjadrovali svet. Niektorí filozofi sa domnievajú, že pojmy hovorového jazyka sú síce vhodné na komunikáciu, ale nespĺňajú kritérium adekvátneho odrazu sveta, čo vedie k ich odmietaniu a zámeně s inými pojmami. Kri.ický postoj k hovorovému jazyku je dôsledkom tejto skutočnosti. Prírodný, hovorový jazyk sa považuje za vhodný na to, aby vyjadroval stanoviská zdravého rozumu, zdravého zmyslu, ktorý sa spája s každodenným videním sveta. To sa však pokladá za ilúziu, ktorá sa nezhoduje so skutočnosťou.

Predstavitelia analytickej filozofie odmietajú toto stanovisko. Stojac pred tým istým problémom hovoria, že ťažkosti filozofov sú spôsobené nesprávnou interpretáciou pojmov, že „filozofi nesprávne chápu obsah týchto pojmov“.³ Nahrádzanie jedných pojmov druhými nevedie k pozitívnym výsledkom. Jedine etekítnym postupom je presná a úplná analýza jazykových entít, ktorá vedie k ich hlbšiemu pochopeniu, a tým aj k lepšiemu porozumeniu skutočnosti. Preto je filozofická analýza pre filozofov-analytikov ich najväčšou úlohou. Toto je stanovisko analytickej filozofie.

V tomto postoji je implicitne obsiahnuté nebezpečenstvo, ktoré sa neskoršie prejavilo v prácach filozofov analytickej školy. Úsilie porozumieť skutočnosť prostredníctvom analýzy jazykových entít ich priviedlo k preceneniu významu výskumu jazyka, k zvrátenému chápaniu vzťahu jazyka a skutočnosti a k svojráznej mytologizácii jazyka. Marxistická filozofia sa nestavia a priori proti filozofickému skúmaniu jazyka. Naopak. Jazyk však nie je a nemôže byť hlavným problémom filozofie. To vyplýva z nášho chápania filozofie. Prehrešenie proti tejto zásade považujeme za principiálny nedostatok analytickej filozofie, z ktorého vyplynul aj jej osud.

Spomenuli sme už, že neexistuje jednota v chápaní analýzy medzi predstaviteľmi analytickej filozofie. Jednotné je iba prioritné postavenie analýzy ako metódy filozofického skúmania u väčšiny analytických filozofov. Analýza sa stáva najvyšším filozofickým princípom, ktorý má pomôcť urobiť „revolúciu“ vo filozofii a nahradiť nepoľdnú metafyziku predchádzajúcej filozofie. Využívajúc analýzu ako metódu výskumu, sľubujú si od nej jej praktici objavenie najjednoduchších a najvernejších daností, na ktorých možno založiť našu predstavu o svete. Analýza má odstrániť a objasniť tie tvrdenia predanalytickej filozofie, ktoré predstavovali akési filozofické „hádanky“.

Historicky na prvom mieste stojí G. E. Moore (1873—1958). Mal veľký vplyv na začiatok analytického hnutia. Jeho cieľom bolo dosiahnuť terminologickú jasnosť. Pri riešení filozofických problémov používal metódu analýzy a patril k jej najväčším praktikom. Nepatrí medzi teoretikov analytickej metódy vo filozofii, ale jeho vplyv ako praktika je badateľný u jeho žiakov. Preňho „analýza nie je programom, ale praktickou činnosťou“.⁴ Nediskutoval o metóde analýzy,

³ URMSON, J. O.: The History of Philosophical Analysis. In: RORTY, R.: The Linguistic Turn, Chicago 1967, s. 294.

⁴ AYER, A. J.: The Revolution in Philosophy, London 1957, s. 98.

ale dával prednosť samému analyzovaniu. Nikdy neurobil túto metódu explicitnou.

G. E. Moore vychádza z tzv. „zdravého zmyslu“ (common sense). „Moje stanovisko spočíva v tom, že považujem názor zdravého zmyslu na svet v základných črtách za celkom pravdivý.“⁵ Odtiaľ vyplýva i snaha neprekračovať hranice prirodzeného jazyka pri uskutočňovaní filozofickej analýzy, ako aj negatívny vzťah k akýmkoľvek umelým modelom jazyka. Úlohou analýzy nie je objavovanie nových faktov o svete, ale *osvetľovanie* pojmov, pojmová analýza. „Definovať slovo nie je kognitívna aktivita, je to konvenčné rozhodovanie o tom, ako sa má slovo používať.“⁶ Nejde o skúmanie povahy skutočnosti, ale o prenikanie k významu slov a výpovedí hovorového jazyka, čo len zdôrazňuje lingvistickú povahu vecí. Filozofia v takomto ponímaní nie je poznávaním, ale rozhodovaním o používaní slov. Neexistuje nič také ako „filozofické poznanie“, pretože filozofia nepoznáva svet, ale sa iba vyjadruje o používaní jazykových termínov. Moore však analýzu nepovažuje za čisto lingvistickú záležitosť, uňho má analýza vždy aj ontologickú povahu. Uskutočňuje sa takýmto spôsobom: Vetu alebo jednotlivé slová, ktoré sa vzťahujú na ten istý predmet, objasňujeme v procese analýzy inými vetami alebo slovami. Objasňovaná i objasňujúca veta musia byť významovo ekvivalentné, alebo v druhej vete musí byť explicitnou aspoň jedna nejasnosť, ktorá bola skrytá verbálnou formou v prvej vete. Pokračuje sa dovtedy, kým sa z objasňovanej vety neodstránia všetky nejasnosti. Analýza je takto druhom prekladu alebo reformulácie v rámci toho istého jazyka. Kritériom správneho chápania jazyka je Moorovi zdravý rozum, východiskom teoretický predpoklad, že každú vetu prirodzeného jazyka možno konečne analyzovať, čo znamená nájsť takú vetu, v ktorej sú odhalené všetky nejasnosti prvej vety. Nejde len o redukciu zložitých elementov reči na jednoduché, ale skôr o pretavovanie verbálnej formy viet ordinárneho jazyka.

G. E. Moore sa mýlil tam, kde si myslel, že je najsilnejší. Zdravý rozum dáva do protikladu vedeckému a filozofickému mysleniu. V základe zdravého rozumu leží presvedčenie o nezávislosti vonkajšieho sveta od vedomia. To je správne. Zdravý rozum však nie je schopný vyriešiť zložité filozofické problémy, na jeho pôde takéto problémy vôbec nevznikajú. „Descartes svojho času založil novú filozofickú tradíciu, snažiac sa pochybovať o všetkom. Moore však založil novú filozofickú tradíciu, stroho odmietajúc pochybovať o čomkoľvek.“⁷ Avšak to, čo zdravý rozum považuje za nepochybné, nemusí takým byť a zvyčajne ani nebýva. Kult zdravého zmyslu preceňuje jeho miesto v poznávaní. Obraz sveta vybudovaný na základe *sensus communis* sa nelíši od vedeckého obrazu sveta iba nepresnosťou. Moore však tvrdí, že „naše poznanie nemôže prekročiť rámec obsahu, ktorý je daný súhrnom významov každodenného

⁵ Contemporary British Philosophy, 1, 1925, s. 206. Cit. z knihy: BEGIAŠVILI, A. F.: Metod analíza v sovremennoj buržoaznoj filosofii, Tbilisi 1960, s. 169.

⁶ PAP, A.: Elements of Analytic Philosophy, New York 1949, s. 445.

⁷ GELLNER, E.: Words and Things, London 1959; rusky preklad Slova i veščí, Moskva 1962, s. 120.